

УДК 811.161.2+811.162.1]-115'373.72
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2025-1-4>

ХРОМАТОНІМИ «ЧОРНИЙ» ТА «БІЛИЙ» У СЕМАНТИЦІ ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Мацегора І. Л.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
Запорізький національний університет
вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-0928-0689
ivanmatsehora212@gmail.com*

Муравін О. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
Запорізький національний університет
вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0008-0262-8877
muravin.sasha1133@gmail.com*

Ключові слова: *фразеологізми, хроматоніми, мовна картина світу, компонентний аналіз, семантична структура, універсальність, ідіотетичне значення, порівняльне мовознавство, типологія.*

У статті досліджено роль кольоропозначень «чорний» та «білий» у семантичній структурі фразеологізмів української та польської мов. За допомогою методів та прийомів порівняльного та компонентного аналізу були встановлені універсальні, типологічні та ідіотетичні властивості компонентів семантичної структури паремій із колористичним складником. Натепер колір є об'єктом дослідження багатьох наук: лінгвістики, фізіології, психології, історії, етнології та інших, що можна пояснити важливістю цього феномену в житті людини. За допомогою кольору можна визначити настрій, емоції та навіть важливі події, що відбуваються в житті людини. Колір несе важливу інформацію окремо від мови, але, входячи до складу мовних одиниць, у тому числі стійких, цей компонент наділяється ще важливішою значущістю та набуває певної символіки. Кожен із кольорів несе в собі певне інформаційне навантаження. Можна стверджувати, що фразеологізми з колористичним компонентом дають можливість зрозуміти специфічність світовідчуття та світосприйняття певного народу. Фразеологізми є унікальним явищем кожної мови світу, оскільки в них закладено інформацію про позамовну дійсність, що дає можливість досить влучно та образно відображати матеріальне і духовне життя певного народу, передавати його дух та колорит. Дослідження назв кольорів посідає провідне місце в лінгвістичних зйомках студій, оскільки колоративи являють собою значний пласт лексичного словника мови і активно використовуються в різних мовних словосполученнях. Результати проведеного дослідження засвідчили, що символіка чорного та білого кольорів в українській та польській фразеології має як певні збіги, так і відмінності. Семантичний аналіз цих хроматонімів у структурі відповідних одиниць говорить про більш широку кількісну палітру наявних компонентів значення кольоропозначення «чорний» саме в українських пареміях. Кольоропозначення «білий» за результатами порівняльного аналізу виявляє більш широкий складний та широкий спектр функціонування саме в польських фразеологічних одиницях. Це демонструє наявні моделі трансформації значень, які виявляються продуктивнішими саме в лексико-семантичній системі сучасної польської мови.

CHROMATONYM “BLACK” AND “WHITE” IN SEMANTICS OF POLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGICAL UNITS

Matsegora I. L.

*Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Slavic Philology
Zaporizhzhia National University
Universitetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0928-0689
ivanmatsehora212@gmail.com*

Muravin A. V.

*Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Slavic Philology
Zaporizhzhia National University
Universitetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0009-0008-0262-8877
muravin.sasha1133@gmail.com*

Key words: *phraseology, chromatonym, linguistic world picture, component analysis, semantic structure, universalism, idioethnic meaning, comparative linguistics, typology.*

The article deals with the role of colour designations ‘black’ and ‘white’ in the semantic structure of phraseological units of Ukrainian and Polish. Using the methods and techniques of comparative and component analysis, the universal, typological and idioethnic properties of the components of the semantic structure of the phrases with colour components were established.

Today, colour is an object of study in many sciences: Linguistics, Physiology, Psychology, History, Ethnology and others, which can be explained by the importance of this phenomenon in human life. Colour can be used to determine mood, emotions and even important events in a person’s life. Colour carries important information separately from language, but as part of linguistic units, including stable ones, this component becomes even more important and acquires certain symbolism.

Each colour carries a certain information code. No doubt that phraseological units with a colour component make it possible to understand the peculiarities of the worldview and world perception of a particular nation. Phraseological units are a unique phenomenon of every language of the world, as they contain information about the extra-linguistic reality, which makes it possible to reflect the material and spiritual life of a particular nation quite accurately and figuratively, to convey its spirit and colour. The study of colour names takes a leading place in linguistic Comparative Studies, since colouratives represent a significant layer of the lexical vocabulary of a language and are actively used in various linguistic phrases.

The results of this article have demonstrated that the symbolism of black and white colours in Ukrainian and Polish phraseology has both similarities and differences. The semantic analysis of these chromatonyms in the structure of the respective units shows a wider quantitative palette of available components of the meaning of the colour “black” in Ukrainian paremics. According to the results of the comparative analysis, the colour signification “white” reveals a wider complexity and a wider range of functioning in Polish phraseological units. This demonstrates the existing models of meaning transformation, which are more productive in the lexical and semantic system of the modern Polish language.

Постановка проблеми. Ще з давніх часів у культурі всіх народів почала складатися певна гамма кольорів. Національні кольори історично зумовлені й традиційні, вони відповідають характеру і темпераменту народу, природі, яка його оточує. Нині колір є об'єктом дослідження багатьох наук: лінгвістики, фізіології, психології, історії, етнології та інших, що можна пояснити важливістю цього феномену в житті людини. За допомогою кольору можна визначити настрій, емоції та навіть важливі події, що відбуваються в житті людини. Він містить важливу інформацію окремо від мови, але як складник мовних одиниць, у тому числі й стійких, цей компонент стає ще більш значущим і набуває певної символіки. Кожен із кольорів має певне інформаційне навантаження. Тому можна стверджувати, що фразеологізми з колористичним компонентом дозволяють зрозуміти специфічність світовідчуття та світосприймання певного народу.

Відомо, що національно-культурні елементи когнітивної системи різних народів наявні на всіх рівнях мови, але найбільш яскраво особливості когнітивної бази певної нації виявляються у фразеології. Фразеологізми є унікальним явищем кожної мови світу, оскільки в них закладено інформацію про позамовну дійсність, що дає змогу досить влучно та образно відображати матеріальне і духовне життя певного народу, передавати його дух та колорит. Досліджування назв кольорів посідає чільне місце в лінгвістичних зіставних студіях, оскільки колоративи становлять значний пласт лексичного словника мови й активно використовуються в різних мовних словосполученнях [Клименко; Ковальська].

У слов'янському мовознавстві значний дослідницький інтерес виявляється саме до проблем функціонування лексики та фразеології, натомість питання того, як мовні втілення пов'язані з національними особливостями конкретних народів, становить одну із ключових проблем наукових досліджень про вплив культури на людину [Бабій; Вальчук]. Фразеологізми української та польської мови, відтворюючи культуру та психологію, найчастіше привертають увагу мовознавців. Дослідження, спрямовані на аналіз фразеологізмів, допомагають з'ясувати, в чому полягає специфіка світогляду людей, які особливості мислення їм притаманні, та як це впливає на формування людських уявлень про світ.

Фразеологізми з компонентом позначення кольору є яскравою ілюстрацією народної самосвідомості, культурно-історичного розвитку, а також виступають як спосіб відображення емоційного стану. Фразеологізми з колористичним компонентом характеризуються багатоплановістю символізму позначень, яка тісно пов'язана

із психологічним сприйняттям та має численні міжкультурні розбіжності. Але питання семантики фразеологічних одиниць із колористичним компонентом у польській та українській мовах залишається малодослідженим.

Чимало польських та українських мовознавців присвятили свої праці дослідженню і порівнянню фразеологічних одиниць із компонентом-хроматонімом. Ці фразеологічні одиниці були об'єктом розгляду таких польських мовознавців, як Я. Анусевич, С. Бомба, Р. Гжегорчикова, К. Мосьолек-Клосінська [цит. за : Дика]. Фразеологію з подібним елементом досліджували такі українські мовознавці: В. Бойко, І. Голубовська, Н. Зайченко, Л. Скрипник, В. Ужченко [цит. за : Белова, с. 27].

Мета наукової розвідки полягає в порівняльному аналізі семантики польських і українських фразеологізмів із колористичним компонентом «чорний» та «білий» для виявлення трансформації значень, які фіксуються в цих ідіомах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У проблемі фразеології, попри численні дослідження останніх десятиліть, багато залишається незрозумілим: дослідники розходяться у визначенні поняття «фразеологія», виділення кількості типів фразеологізмів, в їх якісній характеристиці. Причина цього в тому, що немає єдиного теоретичного погляду на фразеологію. Такий стан справ не може задовольняти науку про фразеологізми, тому пошуки розв'язання основних питань щодо фразеології залишаються актуальними й досі. В.А. Вальчук пише про фразеологію як розділ мовознавства, але розглядає його з погляду синхронії та діяхронії: «Фразеологія – розділ мовознавства, що вивчає стійкі образні поєднання слів з узагальнено-цілісним значенням в їх сучасному стані та історичному розвитку». «У зв'язку з цим, – зазначає дослідниця, – розрізняють синхронічну, чи сучасну, і діяхронічну, чи історичну, фразеологію» [Вальчук, с. 17].

Słownik języka polskiego подає таку дефініцію: «Frazologia – 1. zasób wyrażen i zwrotów właściwych danemu językowi; b) dział językoznawstwa, nauka o związkach frazeologicznych. 2. Piękne słowa, hasła bez głębszej treści, nie mające pokrycia w rzeczywistości» [цит. за: Dziamska-Lenart]. «Словник польської мови» за редакцією В. Дорошевського містить таке визначення: «фразеологія – 1. запас виразів і словосполучень, характерних для певної мови; б) область мовознавства, наука про фразеологічні зв'язки. 2. Красиві слова, гасла без глибшого змісту, які не засновані на реальності» [Doroszewskie]. Позиція польських лінгвістів щодо визначення поняття «фразеологія» принципово не відрізняється.

Щодня людина стикається з безліччю чинників зовнішнього середовища, що впливають на

неї. Одним із таких є колір. Нерідко людина свідомо використовує кольоронайменування з метою внести різноманітність у буденність. Кольорова характеристика надзвичайно важлива в підборі гардеробу, оформленні житла тощо. За допомогою тієї чи іншої кольорової гами художники надають особливу експресію своїм витворам. Колір можна назвати необхідною складовою частиною візуальної картини світу. Природу та навколишній світ людина сприймає в колірному наповненні, пов'язуючи з ним суб'єктивні міркування про стан речей, створюючи нові об'єкти, надаючи їм не лише форму, а й наділяючи їх кольорними властивостями. Колір як культурна константа слугує розвитку, суб'єктивується, наділяється національно-культурними цінностями. Кольорові позначення входять у мовну картину світу людини, реалізуючись у вербальних засобах, лексемах, словосполученнях, фразеологічних одиницях.

Лінгвістичні дослідження колірних позначень включають такі напрями: вивчення в сучасних мовах на різних рівнях розвитку; культурологічний аспект; зв'язок кольору з культурою; психологічна характеристика кольору; лексико-семантична характеристика кольору; вивчення етнолінгвістичних засад кольору; вивчення мови колірних символів; зв'язок кольору та звуку, кольорозвукові асоціації; вивчення колірних концептів [Клименко, с. 17].

Колір у лінгвістичній науці виражений у так званій колоративній лексиці, а саме кольоропозначення та кольоронайменування, що описують відтінки кольору. І.В. Ковальська розглядає концепт кольору, який «являє собою схему сприйняття, відповідно до якої у всіх об'єктів навколишнього світу виділяється характеристика «забарвленості», що передається в мові за допомогою прикметників кольору» [Ковальська, с. 5]. Колір – універсальна категорія, проте в кожній лінгвокультурі ця категорія має власну специфіку, що фіксує інформацію про колорит навколишньої природи, своєрідність історичного шляху народу, взаємодії різних етнічних традицій та особливостях художнього бачення світу.

Колірне сприйняття світу знайшло своє відображення у фразеологічній системі. Фразеологічні одиниці мають велику комунікативну цінність, і в них яскраво відображена матеріальна та духовна культура нації. У польських та українських фразеологізмах лексеми на позначення кольорів можуть уживатися як у прямому, так і в переносному значенні. Кожен колір, окрім основного значення, має додаткове символічне значення, а іноді й декілька. Саме із символікою того чи іншого кольору пов'язане переносне значення фразеологічної одиниці, а розуміння та символіка кольору пов'язані з традиціями та світобаченням певного народу. Крім

цього, ступінь загальної психофізіологічної дії кольору залежить від його насиченості: чистий спектральний червоний колір може символізувати сонце, вогонь, кров, жовтий колір – сонце, золото, чорний – ніч, безодню, нещастя, сірий – сум, буденність.

На прикладі фразеологізмів із компонентом-хроматонімом розглянемо детальніше їх роль в організації семантичної структури цих ідіоматичних словосполучень.

Biały – білий. Слово «білий» в обох мовах має значення: «який має колір крейди, молока, снігу» [Білодід]: *біла, як молоко* в українській мові, у польській мові «*mające barwę właściwą śniegowi, mleku*» – *biały jak alabaster* [Doroszewskiego]; «блідий» (про хворобливий стан людини) [Білодід]: *білий як полотно* українською мовою, *biały/ błądy jak płotno/ściana / jak mleko / jak śnieg / jak śmierć / jak trup* [Doroszewskiego] польською (*człowiek wyjątkowo błądy, nienaturalnie błądy, często z powodu choroby*). Ознака передається на основі подібності кольору шкіри хворобливої людини з кольором *білим*; «чистий, світлий» [Білодід]: польською *biały dzień* [30], українською *білий день* «сивий» [Білодід] (**про колір волосся**): українською *білий, як сніг*, польською *biały jak mleko* [Білодід] (до речі, на відміну від української мови у польській мові ця ФО вживається в значенні «сивий»); «надмірне споживання цукру, солі, а також вживання кокаїну» [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – польською *biała śmierć* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.], українською *біла смерть*; «невідомі або навмисно замовчувані сторінки історії» [Білоноженко, Гнатюк, с. 204] – *biała plama* [Білодід] польською і *біла пляма* українською; «хворобливий стан людини, яка зловживає спиртними напоями» [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – *biała гарячка* українською, польською *biała gorączka* (у польській мові має також значення *ktoś się bardzo denerwuje, nie może opanować złości, ktoś wpadł w gniew* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.]) «хтось дуже злий, не може стримати гніву, хтось розлютився», і в такому значенні використовується частіше; «танець, до якого дівчата запрошують хлопців» [[Білоноженко, Гнатюк, с. 108] польською *białe tango [biały walc]* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.], українською *білий танець*; «неримований поетичний твір» [Білоноженко, Гнатюк, с. 154] – *biały wiersz* [11], *білий вірш*.

У польській мові наявна низка фразеологічних одиниць, у яких компонент *білий* має цілий спектр значень, наприклад: *biały marsz* (*marsz protestacyjny pracowników służby zdrowia* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – *марш-протест лікарів*) – ознака передається на

основі подібності кольору спецодягу лікарів із кольором **білий**; *biały kruk* (*fenomen, rzadkość, unikat - zwłaszcza w odniesieniu do cennych księzek* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – фразеологічний словник польської мови тлумачить як феномен, рідкість, унікальність, але не людини, як у значенні подібної української ФО *біла ворона*, а щодо цінних книг).

В українській мові не фіксуються фразеологізми, подібні до таких польських, як: *białe szaleństwo* – цей фразеологізм має два значення 1) *narciarstwo* – йдеться про шанувальників лижного спорту; 2) *twarożek ze śmietanką* – сир зі сметаною; *białe małżeństwo* – значення цієї фразеологічної сполуки *związek, w którym małżonkowie nie utrzymują stosunków seksualnych* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – «**життя у шлюбі без виконання подружніх обов'язків**»; *biała flota – statki pasażerskie do żeglugi śródlądowej i przybrzeżnej* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **пасажирські судна внутрішнього та прибережного плавання**; *biały murzyn – człowiek (białej rasy) źle traktowany, wykorzystywany* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **людина (білої раси), з якою погано поводяться, над якою знущуються**; *robić coś w białych rękawiczkach – działać w jakiejś sprawie bardzo ostrożnie, grzecznie* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **поводитися дуже обережно, ввічливо**; *widzieć białe myszki – mieć halucynacje, zwykle pod wpływem alkoholu* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **мати галюцинації, зазвичай під впливом алкоголю**; *biały kołnierzyk – to osoba wykonująca prace biurowe i umysłowe, np. lekarze, pracownicy banków* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **це особа, яка виконує офісну чи інтелектуальну роботу, наприклад, лікар, працівник банку**; *rozbój w biały dzień (o jawnym bezprawiu, rabunku, oszustwie)* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **про явне беззаконня, грабіж, шахрайство**; *do białego rana (przez całą noc, do rana)* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **всю ніч, до ранку**.

Фразеологізм *w biały dzień* (*w ciągu dnia; jawnie*) – **протягом дня** має схоже значення до українського *серед білого дня* [Білоноженко, Гнатюк, с. 325] – **відкрито, у всіх на виду, неприховано, не соромлячись, удень**.

У польській мові не має подібних фразеологізмів до українських: *білий (Божий) світ* – 1. **життя у всіх його формах і виявах**; 2. **все навкололишнє**; *білими нитками шитий* – невміло, погано замаскований, виконаний; *від білого світу до темної ночі – від ранку до вечора; весь день* [Білоноженко, Гнатюк, с. 108]; *до білого снігу – дуже довго, тривалий час*; *до сивого (білого) волосу – до старості*; [Білоноженко, Гнатюк, с. 158]; за

сльозами світу білого не бачити – нестримно, весь час плакати, ридати [Білоноженко, Гнатюк, с. 351]; *на світ білий не дивився б – життя не миле, не хочеться жити від туги, горя*; *казка про білого (солом'яного, рябого) бичка – що-небудь вигадане, надумане, нереальне* [Білоноженко, Гнатюк, с. 302]; *не бачити світу білого* – 1. **тяжко страждати, мучитися, переживати**; 2. **бути ув'язненим, перебувати в неволі**; 3. **бути дуже заклопотаним, зайнятим чим-небудь; не мати часу відпочити [Білоноженко, Гнатюк, с. 184]; *покидати / покинути білий світ – помирати* [Білоноженко, Гнатюк, с. 547]; *світу білого не видно* – 1. **стає або стало темно (від сильної зливи, хуртовини, туману, пилу і т. ін.)**; 2. **кого-, чого-небудь дуже багато**; *старий як білий світ* – **дуже давній, споконвічний**; *у білий світ, як у копійку* – **не туди, куди слід; навмання** [Білоноженко, Гнатюк, с. 421].**

Хроматонім «czarny – чорний». В опозиції до світлих кольорів є темні, наприклад, чорний, який є «кольором сажі, вугілля або близьких відтінків» [посилання]. У складі фразеологічних одиниць він асоціюється з чимось сумним, песимістичним, наприклад *чорний день* (укр.), польською *czarna godzina* (пол.) (*okres poważnych trudności, nie tylko materialnych* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **період серйозних труднощів, не тільки матеріальних**), *na czarną godzinę (zabezpieczenie na przyszłość w nieszczęściu, w trudnej sytuacji życiowej* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **забезпечення на майбутнє в нещасливий час, у важкій життєвій ситуації**); *wpaść w czarną rozpacz (wielka rozpacz, poczucie beznadziejności* [Doroszewskiego] – **великий відчай, почуття безнадійності**), *czarne myśli (ponure myśli, przypuszczenia* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **похмурі думки, припущення**). Також чорний колір часто містить асоціації, пов'язані із сумними відчуттями, наприклад, *чорна вівця //czarna (parszywa) owca (osoba kompromitująca swoje środowisko* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] – **про людину, що негативно відрізняється від інших своєю поведінкою, навіть компрометує інших**). Ще однією додатковою ознакою цієї назви є «поганий фізичний стан»: *чорний, як земля (про змарнілу, хвору людину)* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.]

Фразеологічні одиниці, які близькі за значеннями в обох мовах, зафіксовано в таких варіантах: *czarna lista* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*чорний список – перелік осіб, які вважаються порушниками чинних законів*); *czarny rynek – nielegalny handel* [Dziamka-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*чорний ринок – місце нелегальної торгівлі товарами за завищеними цінами*); *czarne złoto – węgiel kamienny, ropa*

naftowa [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*чорне золото* – так найчастіше називають нафту і чорне вугілля як в українській, так і в польській традиції; *czarna skrzynka – urządzenie w samolocie rejestrujące przebieg lotu* [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*чорний ящик – спеціальне приладдя в літаку, яке записує перебіг польоту*)).

Часто у фразеологізмах назви «біле» і «чорне» використовуються для позначення невиразності, наприклад: *ani białe, ani czarne* // *ani białe, ani czarne* [Білоноженко, Гнатюк, с. 584]), або навпаки, – виразності, контрасту, *czarne na białym (bez wątpienia, bezsprzecznie, ewidentnie; często na temat czegoś, co zostało napisane; na piśmie* [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.]), // *чорним по білому* (укр.) [Білоноженко, Гнатюк, с. 874]. Також в українській мові наявний фразеологізм *видавати / видати біле за чорне*, що має значення «*виставляти що-небудь іншим, зовсім протилежним*» [Білоноженко, Гнатюк, с. 654], у польській мові фразеологічна одиниця з еквівалентним значенням відсутня.

Порівняно з українською мовою, польські фразеологічні сполуки містять доволі широку палітру значень та відтінків семантики хроматоніму «чорний», який демонструє специфіку колористичної семантики.

Чорний колір асоціюється найчастіше з негативом. Якщо ми бачимо щось у чорних фарбах (*widzimy coś w czarnych barwach*), це означає, що сприймаємо щось песимістично, немає надії чи віри; синонімічний за значенням фразеологізм *ktos czarno coś widzi (ktos jest pesymistą, nie ma nadziei na powodzenie czegoś* [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.]); *czarna dziura* – 1. miejsce, w którym coś znika, często z niewyjaśnionych przyczyn; 2. puste miejsce [11] (*1. місце, де щось зникає, часто з незрозумілих причин; 2. порожнє місце*). За допомогою позначення чорним кольором можуть бути описані явища, пов'язані з роботою, наприклад: *czarna robota* – 1. ciężka praca fizyczna, przy której człowiek się brudzi; 2. praca niedoceniana [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*1. важка фізична робота, від якої людина забруднюється; 2. неоплачувана праця*); Якщо людина працює *na czarno*, то не має договору з роботодавцем, не сплачує податків (працює неофіційно); *czarny charakter* – 1. człowiek zły, pozbawiony zasad moralnych; 2. podły człowiek, negatywna postać filmowa, teatralna; 3. aktor grający negatywnych bohaterów [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*1. зла людина, позбавлена моральних принципів; 2. підла людина, негативний персонаж кіно чи театру; 3. актор, що грає негативних персонажів*); *czarny humor* – *ukazanie tragicznych rzeczy w sposób absurdalnie humorystyczny* [Dziamaska-

Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*показувати трагічні речі в абсурдно-гумористичній формі*); *czarny koń* – *nieoczekiwany zwycięzca czegoś, osoba w niespodziewany a znaczący sposób wpływająca na rozwój wydarzeń* [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*несподіваний переможець чогось, людина, яка несподіваним та значним чином впливає на розвиток подій*); *czarny ląd* – *Afryka* [Білодід] (*так називають Африку*); *czarny marsz* – *marsz protestacyjny przeciwko przemocy* [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*марш протесту проти насильства*); *czarny jak noc* – *bardzo czarny* [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*дуже чорний*); *czarne jak smoła* – *zupełnie czarny* [11] (*абсолютно чорний*); *czarny jak święta ziemia* – *bardzo brudny* [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*дуже брудний*); *czarna dupa* – *sytuacja beznadziejna (beznadziejna sytuacja)*; *czarna magia* – *coś niezrozumiałego, niejasnego, skomplikowanego* [Dziamaska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E.] (*щось незрозуміле, складне*)).

У семантичній структурі українських фразеологізмів хроматонім «чорне» має такі значення, які не є еквівалентними відповідним одиницям у польській мові. Наприклад: у *roti* *чорно* – *хто-небудь дуже сердитий, лютий*; *чорно перед очима* – *хто-небудь дуже знесиленний, утомлений (від переживання, хвороби, важкої праці)* [Білоноженко, Гнатюк, с. 205]; *держати (тримати) в чорному тілі* – *суворо поводитися з ким-небудь, позбавляти волі, свободи дій* [Білоноженко, Гнатюк, с. 587]; *наганяти / нагнати чорну хмару на когось* – *псувати настрій кому-небудь; засмучувати когось* [Білоноженко, Гнатюк, с. 105]; *чорна кішка пробігла між (поміж) кимсь* – *хто-небудь посварився з кимсь, між ким-небудь виникла незгода, склалися напружені стосунки* [Білоноженко, Гнатюк, с. 851]; *чорне діло; чорна справа* – *підступні вчинки, які викликають огиду, осуд* [4, с. 860]; *чорне слово* – *лайливий вираз* [Білоноженко, Гнатюк, с. 873]; *чорний ворон* – *машина, в якій перевозять заарештованого* [Білоноженко, Гнатюк, с. 902]; *чорні дні* – *дуже важкий час, сповнений неприємних клопотів, страждань, нужди* [Білоноженко, Гнатюк, с. 904]; *чорні хмари збираються (нависають, скупчуються) над ким-чим, навколо кого-чого* – *кому-, чому-небудь загрожує неприємність, горе, біда* [Білоноженко, Гнатюк, с. 920].

Висновки. Проаналізувавши роль хроматонімів «чорний» та «білий» у структурі польських та українських фразеологізмів і дослідивши трансформацію їх значень у контексті порівняльного аналізу, ми дійшли певних висновків.

У кольорі виражається ставлення людини до явищ довкілля. Кольоропозначення виступає як змістовний елемент культури, за допомогою якого

можна схарактеризувати, систематизувати предмети, соціальні установки та морально-естетичні поняття. Через визначення специфіки мовної картини світу поляків та українців встановлено, що кожна нація має свою унікальну мовну картину світу, яку формують виражені в мові, зокрема у фразеологічних одиницях, ціннісні орієнтації відносно явищ навколишньої дійсності.

Фразеологічні одиниці з колористичним компонентом мають зафіксоване у відповідних словниках значення, притаманне їм загалом, і не можуть розглядатися як сума значень слів, що входять до їх складу.

Символіка чорного та білого кольорів в українській та польській фразеології має як певні збіги, так і відмінності. Семантичний аналіз цих хроматонімів у структурі відповідних одиниць свідчить про більш широкую кількісну палітру наявних компонентів значення кольоропозначення «чорний» саме в українських пареміях. Навпаки: кольоро-

позначення «білий», за результатами порівняльного аналізу, виявляє більш широкий та складний спектр функціонування саме в польських фразеологічних одиницях. На нашу думку, це демонструє наявні моделі трансформації значень, які виявляються продуктивнішими саме в лексико-семантичній системі сучасної польської мови. Це зумовлене різним менталітетом, історично-культурним контекстом, специфікою світовідчуття та світосприйняття українців і поляків. Саме у фразеологічних одиницях із колірним компонентом відбито національну психологію українського та польського народу, зокрема внутрішній світ мовців, який віддзеркалює певний тип культури і зумовлює модель людської поведінки.

Перспективу досліджень вбачаємо в застосуванні апробованої методики та отриманих результатів для вивчення й аналізу семантики інших кольоропозначень у семантичній структурі українських та польських фразеологізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. Метафоричне вживання назв синьої гами кольорів у мові художньої прози. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Сер. Мовознавство*. 2008. Вип. 1. С. 135–139.
2. Белова А.Д. Мовні картини світу: принципи утворення та складові. *Проблеми семантики слова, речення та тексту : тези доп. всеукр. наук. конф. (м. Київ: 28 листопада 2011 р.)*. Київ, 2011. С. 26–30.
3. Білодід І.К. Словник української мови в 11 томах. Київ, 1970-1980 pp. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 15.01.2025).
4. Білоноженко В.М., Гнатюк С.І. Словник фразеологізмів української мови. Київ : Наукова думка, 2003. 1097 с.
5. Вальчук В.А. Польська компаративна фразеологія у порівнянні з українською. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 1999. Вип. 24. С. 16–21.
6. Дика Л.С. Семантичний аналіз турецьких фразеологізмів з колористичним компонентом. *Мовні і концептуальні картини світу*. URL: <http://mova.knu.ua/wp-content/uploads/2020/02/16.pdf> (дата звернення: 20.12.2024).
7. Клименко О. Культурний компонент семантики кольору в індивідуально-авторській картині світу. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. Т. 6. С. 15–21.
8. Ковальська І.В. Колористика як перекладознавча проблема : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : спец. 10.02.16. Київ, 2013. 19 с.
9. Anusiewicz J. Językowo-kulturowy obraz kota w. *Etnolingwistyka* / pod. red. Jerzego Bartmińskiego. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2002. S. 95–141.
10. Doroszewski W. Słownik języka polskiego. URL: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/frazeologia;5428726.html> (дата звернення: 25.01.2025).
11. Dziamska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E. Słownik frazeologiczny z ćwiczeniami. Poznań, 2021. URL: file:///C:/Users/%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/S%C5%82ownik_frazeologiczny_z_%C4%87wiczeniami_dla_ucz%C4%85cych_si%C4%99_j%C4%99zyka_polskiego.pdf (дата звернення: 28.01.2025).
12. Encyklopedia internetowa. Słownik frazeologiczny. Copyright Videograf. 2008. URL: http://www.edupedia.pl/map/dictionary/id/6_slownik_frazeologiczny.html (дата звернення: 26.01.2025).

REFERENCES

1. Babii I. (2008). Metaforyczne vzhyvannya nazv synoi hamy koloriv u movikhudozhnoi prozy. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*. Ser. Movoznavstvo. Vyp. 1. S. 135-139.

2. Bielova A.D. (2011). Movni kartyny svitu: pryntsypy utvorennia ta skladovi. Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu : tezy dop. vseukr.nauk.konf. (m. Kyiv: 28 lystopada 2011 r.). Kyiv, S. 26-30.
3. Bilodid I.K. (1970-1980). Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh. URL: <http://sum.in.ua/> (data zvernennia: 15.01.2025).
4. Bilonozhenko V.M., Hnatiuk S.I. (2003). Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy. Kyiv : Naukova dumka, 1097 s.
5. Valchuk V.A. (1999). Polska komparatyvna frazeolohiia u porivnianni z ukrainskoiu. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna. Vyp. 24. S. 16–21.
6. Dyka L.S. (2020). Semantychnyi analiz turetskykh frazeolohizmiv z kolorystychnym komponentom. Movni i kontseptualni kartyny svitu. URL: <http://mova.knu.ua/wp-content/uploads/2020/02/16.pdf> (data zvernennia: 20.12.2024).
7. Klymenko O. (2013). Kulturnyi komponent semantyky koloru vindyvidualno-avtorskii kartyni svitu. Mova i kultura. Vyp. 16, t. 6. S. 15-21.
8. Kovalska I.V. (2013). Kolorystyka yak perekladozhnavcha problema: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.16 : Kyiv. 19 s.
9. Anusiewicz J. (2002). Językowo-kulturowy obraz kota w. Etnolingwistyka / [pod. red. Jerzego Bartmińskiego]. Lublin : Wydawnictwo UMCS, S. 95–141.
10. Doroszewskiego W. (2021). Słownik języka polskiego URL: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/frazeologia;5428726.html> (data zvernennia: 25.01.2025).
11. Dziamska-Lenart G., Woźniak-Wrzesińska E. (2021). Słownik frazeologiczny z ćwiczeniami. Poznań, 2021 URL: file:///C:/Users/%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/S%C5%82ownik_frazeologiczny_z_%C4%87wiczeniami_dla_ucz%C4%85cych_si%C4%99_j%C4%99zyka_polskiego.pdf (data zvernennia: 28.01.2025).
12. Encyklopedia internetowa. Słownik frazeologiczny. (2008). Copyright Videograf URL:http://www.edupedia.pl/map/dictionary/id/6_slovník_frazeologiczny.html (data zvernennia: 26.01.2025).